
In the article artistic originality of story of M. Chirskogo is exposed the «Extraordinary end of Gricka Siromyazhno», the row of appearances and characters is analysed, the lines of neoromanticism are traced in him.

Key words: neoromanticism, protagonist, appearance, character.

УДК 811.161.2:821.161.2-31. В1/7.08

І. Б. Бородій

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

МОВНЕ СПРИЙНЯТТЯ СВІТУ ЧОЛОВІКА В РОМАНІ Г. ВДОВИЧЕНКО «ХТО ТАКИЙ ІГОР?»

Сучасний етап у розвитку лінгвістичної науки характеризується докорінною зміною базисної наукової парадигми, поворотом до розгляду мовних явищ під антропоцентричним кутом зору. Гендер не є мовною категорією, проте дихотомія статей змодельована суспільством та культурою і віддзеркалена у мові. Одиниці мови, у семантиці яких вищленюється компонент «стать», можуть бути проаналізовані на засадах гендерного підходу.

Ключові слова: гендер, маскулінізація, антропоцентричний, фемінізм.

Гендер у нашому дослідженні розуміємо як соціальну стать, що синтезує культурне й біологічне в людині. У центрі уваги гендерних досліджень – культурні, соціальні, а також мовні чинники, що визначають ставлення людини до чоловіків і жінок, поведінку індивідів у зв'язку з приналежністю до певної статі, стереотипні уявлення про чоловічі та жіночі якості – все те, що проектує проблематику статті зі сфери біології до сфери соціального життя і культури.

Українські письменниці-модерністки прагнули означити специфіку жіночої творчості, жіночого письма, знайти авторитетних попередниць, із здобутків яких могли б брати приклад. Жінки-письменниці часто гостріше відчували застійність літературного процесу й усієї духовної атмосфери. Окрім спільних для всіх проблем на рубежі ХІХ-ХХст., пов'язаних з приналежністю до колоніальної культури, існували ще й дуже болючі колізії становища жінки-митця, яка не має навіть власної, вже виробленої, розмаїтої й гнучкої художньої мови, для вираження свого, суто жіночого, емоційного й духовного досвіду. Їй поки що «голосу не стане», щоб сказати про окремішність, несхожість, автентичність жіночого світу й про власну «жіночу рацію».

І наприкінці ХХ – початку ХХІ століття, на переломі культурних епох зацікавлення проблемами гендерної ідентичності знову стали досить Гендерний принцип дослідження тексту на сьогодні є одним із найповажніших серед новітніх методів як у літературознавстві, так і в мовознавстві. Показовими у «відчитуванні» текстів з гендерних позицій можна назвати, зокрема, такі праці: В. Агеєва «Поетеса зламу століть» [1, с. 3-19]. Цікавими є праці С. Павличко [5]. У свою чергу, вітчизняна соціолінгвістка Л. Ставицька в розвідці «Мова і стать» [6, с. 29-34] робить спробу визначити, у чому полягає відмінність між чоловічою та жіночою мовою, і головне – що зумовлює таку відмінність в українському суспільстві. Авторка ілюструє своє дослідження зразками чоловічого та жіночого тексту (на матеріалі творів, О. Забужко). Н. Зборовська першою з дослідників визначає основні дискурси роману О. Забужко «Польові дослідження...» – «жіночий та національний» [4, с. 111]. І важливим є те, що вони притаманні всьому доробкові письменниці, публіцистки, науковця. Цю думку підтверджує також І. Стешин у дисертаційній роботі «Художнє втілення феміністичної ідеї в найновітнішій британській і українській прозі», зазначаючи, що українські письменниці у своїй творчості акцентували й акцентують увагу на національному характері жіночих справ [7, с. 13].

Отже, доречно говорити про гендерний підхід у вивченні мови у зв'язку з розумінням статі не лише як природного феномена, але і як конвенційної сутності.

У цьому контексті доцільно окреслити загальні уявлення про гендерні ознаки мовної картини світу на лексико-семантичному рівні. З погляду лексичної семантики, мовна картина світу – це зафіксована в мовних знаках мовна свідомість народу (Ю.Д. Апресян, Г. Вежбицька, В.М. Манакин, Ю.С. Степанов), а гендерні ознаки – це семи з відповідним наповненням, які є притаманними лексичним одиницям на позначення тільки чоловіка чи тільки жінки.

Один з напрямів мовно-гендерних досліджень пов'язаний з презентацією статей у мові. Жінка і чоловік представлені в мові неоднаково. Мова часто відбиває світ з «чоловічої» позиції, і жінка часто залишається невидимою у мові. Інша ознака – так звані мовні лакуни. Про них говорять, коли для позначення професії, якою можуть володіти як чоловіки, так і жінки, існує лише форма чоловічого /або жіночого/ роду, а відповідної форми жіночого /або чоловічого/ роду немає.

Назви професій, що мають два роди в українській мові можуть мати різне наповнення. Наприклад, *акушерка* – жінка з середньою медичною освітою, що має право самостійно надавати медичну допомогу при пологах, і *акушер* – лікар-фахівець з акушерства; *друкарка* – жінка, що друкує на друкарській машинці, і *друкар* – фахівець друкарської справи, той, хто працює в поліграфії. В інших випадках форми жіночого роду мають стилістично знижене значення та сприймаються дещо інше, ніж іменники чоловічого роду.

Тому в багатьох мовах, на відміну від української, відбувається зворотний процес – жінки, які прагнули, щоб їх називали *поетесами, письменницями, авторками*, тепер бажають, щоб їх знову називали чоловічими словами: *поет, письменник, автор*.

Навіть у тих випадках, коли форми жіночого та чоловічого родів начебто є рівноправними, в парах таких слів форма чоловічого роду майже без винятку переує формі жіночого роду і, отже, вважається головнішою за неї (*він і вона, батько й мати, хлопець і дівчина, Адам і Єва, король і королева*).

При так званому партнерстві, що мислиться як «...взаємні відносини, контакти держав, громадських угруповань, підприємств і т. ін., основані на **взаємовигідності та рівноправності**» [3, с. 708] жінку все одно можуть показати в гірше, ніж чоловіка в такій же позиції, «нікудишній партнер».

Цікаво простежити спостереження автора жіночої прози щодо опису чоловіка та авторського (жіночого) уявлення про чоловіка. Для дослідження ми взяли роман Галини Вдовиченко «Хто такий Ігор?» [2], за який авторка удостоєна спеціальної відзнаки «ГРАНД – КОРОНАЦІЯ СЛОВА» у 2010 році.

Ознаки синдрому семантичного спустошення стосовно поняття чоловіка (маємо на увазі одруженого чоловіка) можна екстраполювати на українські психоментальні пріоритети: жінка-мати має особливе значення в ментальності українців. Спогади багатьох українців про дитинство найчастіше овіяні глибокою любов'ю і пієтетом до матері, постать батька в них переважно бліда, невиразна, наче він не мав ніякого значення для їхнього життя і розвитку. До речі, слова *мати* і *батько* входять до ядра мовної свідомості українців, чого не можна сказати про росіян, білорусів, болгар. На відміну від таких загальних уявлень, властивих нашому часу, головна героїня порівнює чоловіків з батьком.

Письменниця вербалізує таку рису чоловічої вдачі як скупість. Негативність ставлення до цієї риси виявляється через низку синонімів зниженого забарвлення **захланник, жлоб** тощо та опис скупості через опосередковані словосполучення **найдешевші іграшки, жорстка економія** та ін. «*З батьком моїх близнят ми розлучилися, коли малим було по два роки. Він виявився захланником, не придатним до сімейного життя, але до весілля і навіть у перші місяці після одруження я не надавала значення деяким особливостям його чоловічої вдачі, позбавленої потреби піклуватися про інших, і лише після народження близнят зрозуміла, що мій чоловік – феноменальний жлоб. Режим жорсткої економії, у якому ми існували, зачіпав лише мене з дітьми і не торкався особистих витрат глави сімейства. Він не купував дітям іграшок, навіть найдешевших, запевняючи мене, що вони ще надто маленькі і їх не потребують. І ніколи нічого не дарував мені*» (24).

У той же час письменниця надзвичайно здивована, коли спостерігає протилежні якості, тобто щедрість, та вербалізує їх іншими лексемами: **споживацьке шаленство, спустошення чоловічого гаманця**, які відбивають результати чоловічої щедрості («*З нами стався напад споживацького шаленства. Він це робив піднесено, з такою радістю, що я перестала його відмовляти*» (121), наприклад, перелік подарунків вражас: *пудрениця у вигляді пласкої перламутрової троянди, шовкова мережана піжама, набір компактів, червоні туфлі на високій шпильці, вазон з фікусом-бенджаміносом з плямистими восковими листочками, вино, сир, оливки*.

Г. Вдовиченко стверджує, що основне в поведінці жінки з чоловіком – не сприймати останнього серйозно: «...найкращий варіант поведінки з переважною більшістю чоловіків – **здорова доза ігнорування**» (8).

Табу для жінки щодо чоловіка є заборона запитання про любов. Тому що це питання підкреслює слабшу, більш залежну позицію жінки: «*Ніколи не запитуй чоловіка про це, чуєш? Ніколи*» (7).

У той же час жінка прагне залежності, твердить авторка і сама собі суперечить: «*Міцно тримав мене чоловік, впевнено вів, не відводячи погляду. Я слухняно робила усе, що він хотів, вгадувала його бажання і сама пропонувала таке, що звідки й тільки знала?*» (52). Отже, усі мовні засоби відбивають гру: «*Яка то насолода – грати з ним у пінг-понг слів, фраз та поглядів*» (140).

Підсилити свою позицію авторка намагається і тим, що вживає чоловічий псевдонім «Ігор», а отже асоціює свою соціальну позицію з чоловічою. «*Що було казати? Що, за моїми відчуттями, ім'я Ігор прийшло у це життя зі мною*» (145), тобто авторка-жінка та чоловіче ім'я Ігор – це одна сутність, демонстрація єдності чоловічого та жіночого.

Отже, в романі Г. Вдовиченко змінюються класичні погляди на чоловіка як позитив, первинне, і на жінку як негатив, вторинне. Авторка твердить, що чоловіки можуть бути сильними за умови, якщо жінка їм допомагає, і можуть бути слабкими, мінятися з жінкою ролями.

У перспективі – проблема відновлення андрогінності в суспільстві – ліквідація антагонізму статей при збереженні відмінностей між ними.

Список використаних джерел

1. Агеева В.П. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації: монографія / В.П. Агеева – 2-ге вид. стереотип. – К.: Либідь, 2001. – 264 с.
2. Вдовиченко Г. Хто такий Ігор? Роман / Г. Вдовиченко. – К.: Нора-Друк, 2010. – 280 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
4. Зборовська Н. Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків / Н.Зборовська, М.Льницька. – Л.: Літопис, 1999. – 190 с.
5. Павличко С. Фемінізм / С.Павличко. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 322 с.

-
6. Ставицька Л. Мова і стиль / Л. Ставицька // Критика. – 2003. – №6 (68). – С. 29-34.
7. Стешин І. О. Художнє втілення феміністичної ідеї в найновітнішій британській і українській прозі (А. Картер, О. Забужко): автореф. дис. канд. філол. наук / І. О. Стешин. – Тернопіль, 2003. – С. 13.

Modern stage in development of linguistic science is characterized by the fundamental change of basic scientific paradigm, coming back to the studying of linguistic phenomenon from the anthropocentric point of view. Gender is not a linguistic category, but dichotomy of two sexes is modeled by society and culture and it is reflected in the language. Language units, in semantics of which the component «sex» is defined may be analyzed with the help of gender approach.

Key words: gender, masculinization, anthropocentric, feminism.

УДК 811.161.2'373.612:821.161.2-3

В. В. Власюк

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ЗАПАХОВІ ЕПІТЕТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ

У статті проаналізовано роль запахових епітетів при творенні художньої образності у творах сучасних українських прозаїків. Словники української мови практично не фіксують традиційних епітетів із одоративним компонентом, проте в літературі зустрічаються оказіональні запахові епітети. Поширеним прийомом творення художньої образності є добирання епітетів до слів запах, аромат, дух тощо.

Ключові слова: художня образність, епітет, традиційний епітет, запаховий епітет.

Художня образність слова є так само природним явищем, як і сама мова. Під образністю літературної мови варто розуміти активність людського мислення, спрямованого на пізнання світу, естетичну красу слова і мелодійність його звучання. В образній мові не просто називають той чи той предмет, а переважно характеризують цей предмет такими словами, що посилюють його якісні ознаки [6, с. 9]. До такої ж думки схиляється Л. Лисиченко, яка вважає, що «у процесі пізнання людина не об'єктивіськи вивчає явища оточуючого світу, а й визначає певні відношення між собою та явищем навколишньої дійсності, оцінює його роль у своєму бутті: добре і зле, шкідливе і корисне, гарне і погане і та ін.» [3, с. 15]. Саме експресивна оцінка, що певною мірою закріплена за більшістю слів, є основою для творення тропів та фігур. Мовне мистецтво тропів є своєрідною формою відображення і пізнання об'єктивної дійсності. Воно спирається на гносеологічну природу слова, на діалектику пізнання, яка ґрунтується на узагальненні пізнавального досвіду людства і гарантує об'єктивний критерій істинності [6, с. 9].

Епітет як один із видів тропів був відомий ще з часів давньогрецької та давньоримської літератури. Вивченню епітетів присвячено низку праць таких відомих учених, як М. В. Ломоносов, О. О. Потєбня, О. М. Веселовський, В. В. Виноградов, Б. В. Томашевський, Д. Е. Розенталь, Ф. П. Філін та інші. Більшість учених вважають епітет найдавнішим тропом «як найбільш первісну унаочнювальну форму вираження, що вийшла з того ж кореня, що і сама мова, тобто з бажання вирізнити звуковою формою пізнавальні предмети чуттєвого спостереження» [2, с. 55]. О. М. Веселовський у статті «З історії епітета» підкреслює його особливу значущість для розвитку мовлення, зокрема становлення поетичної свідомості. «Якщо я скажу, що історія епітета є історією поетичного стилю в скороченому вигляді, то це не буде перебільшенням. І не тільки стилю, але й поетичної свідомості від її фізіологічних основ та їх виразів у слові – до їх закріпачення в ряди формул, що наповнюються змістом чергових суспільних світоглядів» [1, с. 59]. У своєму дисертаційному дослідженні з теми «Епітет у системі тропів сучасної англійської мови (Семантика. Структура. Прагматика)» Т. Онопрієнко підтверджує тезу про те, що вихідним тропом потрібно вважати саме епітет, який є системоутворювальним. На її думку, всі інші тропи потенційно здатні трансформуватися в епітет.

Первинність епітетів також можна довести, спираючись на висновки психолінгвістів, які досліджували мову дитини. Номінація ознак, якостей, властивостей предметів і явищ разом із розвитком словникового запасу дитини передусє переносу значень з одного слова на інше. Цей факт також свідчить, на наш погляд, про первинність епітета щодо інших тропів – метафори, метонімії та ін. [5, с. 2].

Такі дослідження є підтвердження класичного вчення про тропи, яке також пов'язує утворення образних означень шляхом первинного чуттєвого сприймання певного предмета чи явища об'єктивної дійсності. В. Домбровський ще на початку ХХ століття зробив висновок, що сталі епітети виникають незалежно від виду чуттєвого враження. «Так, степ має епітет *зелений*, поле – *чисте*, море – *синє*, хоч степ узимку буває білим, поле восени – брудне й мокре, море під час бурі – і зелене, і сіре, і яке хочете, тільки не синє тощо. Походить це від того, що в давній час, коли поставали ці окреслення, вони служили для означення новопізнаних предметів чуттєвого спостереження за такою ознакою, яка від першого разу впадала людині у вічі, подібно як роблять і нинішні діти, називаючи, напр., собаку «гавою» [2, с. 55].

Поряд з гіпотезами про походження епітетів, існує безліч класифікацій тропів. Практично кожен дослідник намагається внести щось своє у структурні та семантичні групи епітетів, розширюючи чи звужуючи певні його